

*Н. В. Прямухіна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Черкаський державний технологічний університет*

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

THE PROBLEMS OF FINANCING AND THE DEVELOPMENT OF REGIONAL ECONOMY

У статті висвітлено основні фінансові проблеми економіки регіонів, розглянуто їх передумови та наслідки. Обґрунтовано причини зростаючої залежності бюджетів місцевого самоврядування від дотаційної політики державного бюджету, низьку інвестиційну привабливість регіонів. На основі проведеного дослідження запропоновано напрями розв'язання фінансових проблем регіональної економіки.

The article highlights the major financial problems of economy of regions, it is considered their preconditions and effects. It is grounded the causes of growing dependence of local budgets from the state budget subsidized policies, low investment attractiveness of regions. Based on the research, there are presented the directions of solving financial problems of the regional economy.

*Ключові слова: регіональна економіка, місцеве самоврядування, бюджет, інвестиції, державна політика.
Key words: regional economy, local government, budget, investments, government policy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Становлення України як незалежної держави супроводжувалось формуванням її економіки, в якій зміцнювались із відповідною переорієнтацією виробничо-територіальні утворення в межах регіональних економічних систем [1]. Соціально-орієнтована модель розвитку, формування якої здійснюється в Україні, спрямована на задоволення матеріальних і духовних потреб населення і супроводжується трансформаційними процесами в економічній системі регіонів як складовій економічної системи країни. Але економічна ситуація в Україні характеризується асиметричним регіональним розвитком, зокрема у фінансовій забезпеченості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку економіки регіонів є об'єктом уваги вітчизняної і зарубіжної економічної науки. У загальному вигляді їх досліджують І. Барановський, В. Гейць, З. Герасимчук, Т. Герко, Б. Данилишин, А. Дейнеко, Н. Коніщева, В. Кравченко, А. Лучка, А. Петкова та інші. Водночас, проблеми фінансового забезпечення та розвитку регіональної економіки в Україні поки що комплексно не вивчені. Важливе коло питань, особливо з фінансового забезпечення економіки регіонів в єдиній економічній системі держави, досліджено лише фрагментарно, що вимагає проведення фундаментальних досліджень у цьому напрямі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є конкретизація і дослідження основних проблем фінансування і розвитку регіональної економіки в Україні, а також напрями їх можливого розв'язання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З'ясуємо основні проблеми фінансового забезпечення та розвитку економіки регіонів.

Фінансова незалежність є підґрунтям самоврядування, реальної його самостійності, а також — основним елементом реалізації права місцевої влади на самоврядне функці-

онування. Фінансова автономія проявляється, насамперед, у можливості місцевих рад самостійно формувати місцевий бюджет, достатній для виконання самоврядних функцій та повноважень. У системі фінансового забезпечення місцевих бюджетів важливу роль відіграють їх доходи та методи, за якими ці доходи формуються. Доходи місцевих бюджетів поділяються на власні та закріплені. Основну частку власних доходів повинні складати місцеві податки і збори. На їх основі розраховується показник фінансової незалежності дохідної бази місцевих бюджетів від дотацій державного бюджету (універсальний показник рівня самостійності місцевих бюджетів) як відношення суми надходжень від місцевих податків та зборів до загального обсягу всіх джерел доходів бюджетів місцевого самоврядування. В європейських країнах частка місцевих податків і зборів в обсязі доходів місцевих бюджетів значна й складає в середньому 37—50%, зокрема у Великобританії — 37%, Німеччині — 46%, Франції — 67% [2, с. 13]. В Україні ця частка зменшується з року в рік: від 3,4% у 2001 році до 0,98% — у 2012 році [2, с. 12]. Такий стан свідчить про нерезалізованість принципу самостійності місцевих бюджетів, що супроводжується відсутністю зацікавленості місцевих рад збирати місцеві податки і збори, оскільки, як показує практика, більший обсяг їх збору в поточному році призводить до зменшення частки відрахувань від регульованих доходів у наступному бюджетному періоді. Наслідком цього є зростання залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету. Планова частка трансфертів у 2011 році в обсязі доходів становить 51,6%, у т.ч. за загальним фондом — 54,8%, у 2012 році спостерігається посилення дотаційної залежності місцевих бюджетів ще на 6,6% [3]. Такий стан, у свою чергу, стимулює створення депресивних територій, в яких з економічних, політичних, соціальних, екологічних та інших причин перестають діяти стимули саморозвитку, і тому немає підстав розраховувати на самовищення кризових ситуацій. Кількість депресивних територій в Україні збільшується, нині функціонує 12 тис. територіальних громад, приблизно половина з них має чисельність до 3 тис. осіб.

Місцеві бюджети таких громад дотують-ся державою більше ніж на 70% [4].

Істотно вплинули на фінансування місцевого самоврядування положення Податкового кодексу. Якщо після прийняття в 2010 році нового Бюджетного кодексу за розрахунками експертів Асоціації Міст України очікувалося 20,8 млрд грн. додаткових надходжень до місцевих бюджетів, то прийняття Податкового кодексу призвело до втрати місцевими бюджетами 17,6 млрд грн. надходжень. Сальдо від прийняття Бюджетного та Податкового кодексу для місцевих бюджетів хоч і є позитивним, але складає лише 3,2 млрд грн. і навіть на половину не покриває втрат доходів місцевих бюджетів від інфляції. Доходи місцевих бюджетів взагалі становлять лише 7% від ВВП, видатки — 13% [4].

Нині в переліку місцевих податків, передбачених Податковим кодексом, залишилися: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та єдиний податок. Надходження до місцевих бюджетів від податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (як компенсатору відміни ряду місцевих податків та зборів) не можуть бути дуже значними, через базу оподаткування, якою є виключно житлова нерухомість, а житло площею до 120 кв. м, (тобто майже вся нерухомість цієї категорії), вилучене. Тому податок на нерухоме майно в існуючому вигляді є малоєфективним і незначним фінансовим ресурсом для місцевого самоврядування. Для підтвердження зауважимо: якщо надходження від ринкового збору в 2010 році становили 0,5 млрд грн., то надходження від податку на нерухоме майно в 2013 р. за прогнозами становитиме лише близько 0,2 млрд грн. і то лише при налагодженні системи його адміністрування [3].

Слід констатувати поступове погіршення економічної структури видатків місцевих бюджетів. Місцеві бюджети забезпечують, в першу чергу, виплату заробітної плати працівникам бюджетних установ, оплату енергоносіїв, пільг і субсидій населенню. Частка видатків на захищені статті в загальному обсязі видатків місцевих бюджетів у 2011 році становила в середньому 75—80%, у 2012 році цей показник погіршився ще на 5—10% [3].

Проблема відмінності між обсягами доходів та видатків місцевих бюджетів на одну особу. За величиною середнього доходу на душу населення перше місце серед регіонів займає м. Київ (165,8%), друге — Донецька область (111%), третє — Київська область (104,2%), четверте — Дніпропетровська область (103%), п'яте — м. Севастополь (98,8%), шосте — Луганська область (98,3%), сьоме — Запорізька область (96,7%). При цьому найнижчий рівень валового регіонального продукту мають: Вінницька область (58,8%), Херсонська область (58,3%), Хмельницька область (58,2%), Житомирська область (56,3%), Закарпатська область (51,8%), Чернівецька область (47,7%) та Тернопільська область (47,3%).

З огляду на зростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі переважна більшість регіональних економічних систем тяжіє до внутрішньої замкнутості й нагадує локальні ринки. У I кварталі 2012 року в 14 регіонах України до 50% обсягу товарів виробляється на експорт, у 13 регіонах імпорту перевищував експорт, з 26 регіонів України лише 9 (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська, Одеська, Київська й Полтавська області та м. Київ) входять до групи тих, що здійснюють інтенсивний зовнішній обмін. Всі вони є і головними експортерами, і регіонами-імпортерами. Обсяги зовнішньої торгівлі та іноземних інвестицій в регіони України подано на рисунку 1 [5].

Незначна кількість конкурентоспроможних об'єктів для інвестування та відсутність сприятливого інвестиційного клімату. Інвестиційна привабливість України у світі є низькою. Журнал "Newsweek" провів дослідження інвестиційної привабливості 100 країн світу. У цій категорії Україна посіла лише 66 місце, поступившись навіть Казахстану, Білорусії, Азербайджану та ін. За рейтингом глобальної конкурентоспроможності 2010—2011 років Україна знаходиться на 89 місці, її сусідами в цьому рейтингу є Албанія та Гамбія, що знаходяться на 88 та 90 місці відповідно. За складністю ведення бізнесу наша держава знаходиться на 142 місці.

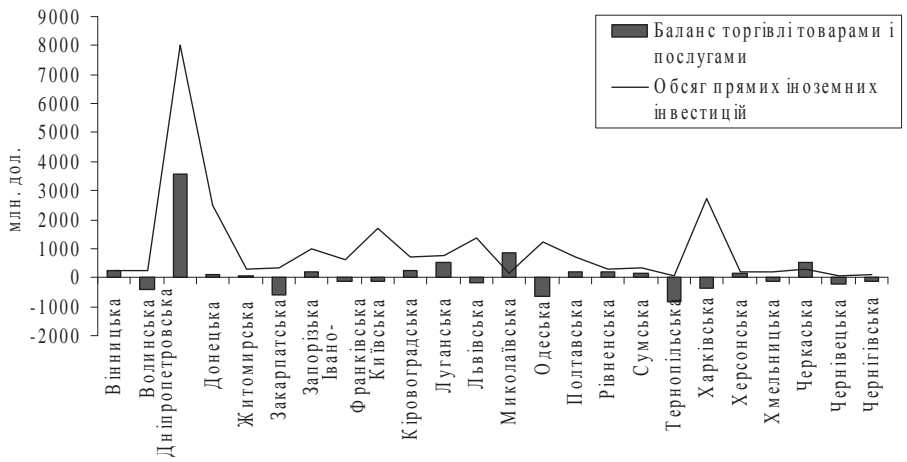

Рис. 1. Зовнішня торгівля та іноземні інвестиції в регіони України станом на 1.11.2012 р.

На початок 2012 року у 17 регіонах інноваційна діяльність характеризувалась зростанням питомої ваги інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств, проте у середньому по Україні їх частка становила лише 13,8% [6]. У першому кварталі 2012 року обсяг капітальних інвестицій склав 48,1 млрд грн., збільшившись на 23,2% порівняно з аналогічним періодом попереднього року. Найбільше вкладень було зафіксовано в промисловій сфері — 15,9 млрд грн., з яких 5,2 млрд грн. інвестовано у відобувну промисловість, 7,1 млрд грн. — в виробництво, 3,6 млрд грн. — у виробництво і розподіл електроенергії, газу та води.

Динаміка інвестицій в українську нерухомість, транспорт, зв'язок, сільське господарство, за даними трьох кварталів 2012 року, починає знижуватися. Для "низької продуктивності" українських інвестицій є два пояснення. По-перше, це значна частка інвестицій, яка здійснюється в інфраструктуру, тобто в проекти, які не приносять миттєвої віддачі. Значна частка коштів була спрямована на будівництво стадіонів, доріг, реконструкцію аеропортів та вокзалів, оновлення комунального та залізничного транспорту. Ці заходи дійсно покращили вітчизняну інфраструктуру, особливо в містах, що приймали Євро-2012, проте вони не поєдали економічної активності. По-друге, це придбання інвесторами вітчизняних підприємств державної форми власності, що з технічної точки зору також відноситься до інвестицій. Продаж державних активів збільшив показник інвестицій в економіку України, хоча вкладені кошти можна віднести до них лише частково і реальні інвестиції в економіку в дійсності є меншими за офіційний показник.

Важливою економічною тенденцією в 2012 році стала зміна регіональних пріоритетів інвесторів. Якщо майже протягом всього попереднього десятиліття найбільш інвестиційно-активними регіонами України були східні області та Київ, то наразі лідерами є такі регіони (табл. 1) [7].

Інвестиційна активність у Полтавській області базується на групі "Фінанси та кредит", яка активно розвиває в області виробництво залізничної сировини та транспортне машинобудування, в АРК — на рекреаційній галузі, титановій промисловості, енергетиці та освоєнні шельфу, в Дніпропетровській — традиційно на машинобудуванні та металургії. Привабливою для інвестицій у 2011 році стала Західна Україна: у семи з восьми областей регіону інвестиції перевищили середній показник по Україні. Традиційно інвестиційно депресивною залишається Центральна Україна, промисловість якої не можна назвати розвиненою, тому інвестиційна привабливість тут може базуватися лише на будівництві нових підприємств. Регіони України, де спостерігається падіння інвестицій у 2011 році, подано в таблиці 2 [8, с. 82—83].

Ще однією причиною низької інвестиційної привабливості регіонів є невідповідність суб'єктів господарювання до впровадження інновацій. Рівень інноваційної активності регіонів безпосередньо пов'язаний з ефективністю інноваційної політики в країні, реалізацією єдиної загальнодержавної стратегії формування національної інноваційної системи.

Інноваційна активність економіки в регіоні визначається за підсумками роботи інноваційно активних підприємств

Таблиця 1. Найбільш інвестиційно-активні регіони України у 2011 році

Регіон	Індекс капітальних інвестицій, %
Полтавська область	184,1
Автономна Республіка Крим	181,5
Київська область	168,1
Івано-Франківська область	157,3
Луганська область	151,0

Таблиця 2. Регіони України, де спостерігається падіння інвестицій у 2011 році

Регіон	Індекс капітальних інвестицій, %
Хмельницька	>79,7
Сумська	>83,3
Миколаївська	>83,5
Чернігівська	>87,5
Черкаська	>95,8

промисловості, сфери послуг, сільського господарства та інших галузей господарювання. За даними Державної служби статистики, кількість підприємств, що займалися інноваціями за період 2006—2011 роки зменшувалась, хоча в окремих регіонах відбувалося підвищення інноваційної активності [9, с. 44—45]. Так, в 2006 році інноваційною діяльністю у промисловості займалося 981 підприємство або майже кожне десяте обстежене промислове підприємство, у 2011 році — 1208 підприємств. Для порівняння: у США, Японії, Німеччині й Франції частка інноваційних підприємств становить 70—80% від їх загальної кількості. Найбільша кількість промислових підприємств, які впроваджували інновації у 2010—2011 роках, була розташована в м. Києві — 141 (12,1 % від загальної їх кількості), Харківській — 97 (8,3 %), Донецькій — 75 (6,4 %) та Івано-Франківській — 73 (6,3 %) областях. У цей період більшу, за середню по Україні (13,0 %), інноваційну активність демонстрували підприємства з виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (34 % кількості підприємств галузі), машинобудування (21,2 %), хімічної та нафтохімічної промисловості (20 %), а також металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (14,1 %) [10].

Стимулювання інноваційних процесів у регіонах повинно базуватися на засадах науково обгрунтованої стратегії інноваційного розвитку регіонів та реалізовуватися в межах державної інноваційної політики. Сутність підтримки і розвитку інноваційних процесів на рівні регіону полягає в організації та взаємодії місцевої влади, центру сприяння розвитку інноваційної діяльності в регіоні, структур, безпосередньо зайнятих виробництвом інноваційної продукції, та фінансових інститутів, що дасть можливість регіону зайняти лідируючі позиції на регіональному, національному та світовому ринку і забезпечити високі показники соціально-економічного розвитку.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, можна виділити такі основні проблеми фінансового забезпечення економіки регіону:

1) постійний дефіцит місцевих бюджетів, їх зростаюча залежність від дотацій, відсутність зацікавленості у збільшенні частки місцевих податків у загальному обсязі доходів; значна кількість депресивних територій;

2) недостатня інтегрованість регіонів у господарський простір країни та їх зорієнтованість на експортне виробництво сировини і напівфабрикатів при незадовільних показниках насичення внутрішнього національного виробництва;

3) нестача інвестиційно привабливих об'єктів у регіонах та відсутність сприятливих умов для зростання інвестиційної привабливості територій, стимулювання інвестицій у регіональний розвиток;

4) слабка інноваційна орієнтація економічного регіонального простору.

Для вирішення цих фінансових проблем є доцільним:

1) зміцнення місцевих бюджетів і реформування міжбюджетних відносин у напрямі розширення фінансової

спроможності громад. Розробка правових засад й механізму бюджетного регулювання в Україні, де будуть зафіксовані стабільні частки різних рівнів влади — центральної, регіональної, місцевої — у розподілі загальнодержавних (регулюючих) податків;

2) оптимізація нормативів, які б враховували регіональну специфіку при обчисленні обсягу міжбюджетних трансфертів. Надання у розпорядження місцевих органів влади більшого відсотку від усіх платежів, що збираються на їх території. Це стимулюватиме місцеву владу до економічного, соціального та культурного розвитку регіонів;

3) створення умов для переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки через удосконалення законодавства, спрямованого на активізацію інвестиційної діяльності; зняття перешкод і стимулювання залучення інвестицій; розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури, а саме ефективного функціонування державної інвестиційної компанії, фонду кредитних гарантій та інших інститутів розвитку. Потрібно зазначити, що найбільший ефект від впровадження інновацій у регіоні досягається виключно за умов комплексності, тобто поєднання та одночасної реалізації всіх напрямів інноваційного розвитку регіону. При цьому принципами, покладеними в основу стратегії регіонального інноваційного розвитку повинні бути:

— узгодженість при визначенні державних та регіональних інноваційних пріоритетів;

— комплексний підхід до формування інноваційної політики регіону;

— пріоритетність розвитку науково-освітнього потенціалу;

— формування конкурентоспроможного інноваційного середовища з розвинутою інфраструктурою;

— цільова мобілізація наявних ресурсів (людських, природних, фізичних, організаційних, фінансових) на пріоритетних напрямках та проектах.

Література:

1. Пела Т.В. Регіональні проблеми трансформації економічного простору України: теорія, методологія і практика: дис. д-ра наук: 08.10.01 — 2006. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/348852.html>

2. Молдован О.О., Жаліло Я.А., Шевченко О.В. Нова архітектура бюджетної системи України: ризики та можливості для економічного зростання: аналітична доповідь; за ред. к.е.н., с.н.с., заслуженого економіста України Жаліло Я.А. — К.: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2010. — 35 с.

3. Слобожан О.В. Напрями та пріоритети бюджетної політики на 2013 рік. Тези доповіді [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.auc.org.ua/.../Тези%20Круглий%20ст.%202020-21072012.do...

4. Коніщева Н.И., Герко Т.М. Напрями реформування фінансового забезпечення місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/naprjamy-reformuvannya-finansovoho-zabezpechennya-mistsevoho-samovryaduvannya/#respond>

5. Реальна економіка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/infographics/29860.html>

6. Біла С.О. Щодо удосконалення державної стратегії регіонального розвитку України до 2015 р. Відділ регіонального розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.niss.gov.ua/content/articles/files/strategiya_2015-a0536.pdf

7. Якубовська О.О., Вітренко М.С. Проблеми формування місцевих бюджетів в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=8801>

8. Бартчук Ю.А. "Шляхи реформування системи місцевого оподаткування в Україні" // Збірник наукових праць. — 2011. — № 1 (4). — С. 82—84.

9. Голікова Т.В. Історія народного господарства та економічної думки України (збірка наукових праць). Частина 3: Збірник праць. — Київ, 2009. — 300 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-5832.html>

10. Державна служба статистики України. Україна у цифрах у 2011 році. Статистичний збірник. — К., 2012. — 251 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: lib.gary.oseu.edu.ua/docs/Ukraine%20u%20cifrah%20-%202011.pdf

Стаття надійшла до редакції 04.02.2013 р.